

Úkoly:

Na konzultaci ze sociologie práva je nutné si připravit:

1. Písemné odpovědi na všechny otázky, které se nacházejí v textu.

Struktura odpovědi musí být následující:

- a) Pokud možno objasnit sociologické pojmy obsažené v otázce. (Např. postoj, mýtus, stereotyp atd.) Viz např. Sociologické slovníky nebo učebnice, doporučená literatura.
- b) Uvést jaká odpověď na otázku je v textu.
- c) Vlastní komentář (hodnocení, názor)

2. Otázky k okruhům na zkoušku - je nutné alespoň zběžně pročíst danou materii a připravit si otázky k tématům, která Vám nebyla zcela jasná.

Část 2 (viz Večeřa, M.; Urbanová, M. Sociologie práva v textech, Brno: MU, 1998, s. 13-42)

Potřeba sociologického studia

1. Herbert Spencer: POTŘEBA SOCIOLOGICKÉHO STUDIA

Pramen: O studiu sociologie. Praha, VŠEHRD 1898, s. 1 - 39.

Herbert Spencer (1820 - 1903) je považován za nejvlivnějšího anglického filozofa 19. století, otce evolucionismu, zakladatele sociologie v Anglii a představitele bioorganismu.

Narodil se roku 1820 v Derby. Vzhledem ke svému chatrnému zdraví a díky svému otci odpůrci tehdejšího školského režimu, nenavštěvoval školu a učil se především doma pod vedením otce - učitele a strýce. Později studoval samostatně, na což byl velmi hrdý.

V letech 1837 - 1841 pracoval jako inženýr a technik na železnici při stavbě londýnsko - birminghamské dráhy, současně studoval matematiku a přírodní vědy. Seznámil se s evoluční teorií a od roku 1842 zasahoval do politiky. V roce 1853 získal větší dědictví, zanechal povolání a začal skromný život nezávislého vědce a publicisty.

Již ve svých esejích Teorie populace a Vývojová hypotéza formuloval Spencer (několik let před prvním Darwinovým veřejným vystoupením) myšlenku vývoje a razil výrazy "boj o existenci" a "přežití nejzdatnějších". V Principech psychologie (1855) aplikoval Spencer evoluční princip na vývoj ducha. V dalším pojednání nazvaném Pokrok,

jeho zákon a příčiny, učinil vývojovou myšlenku obecným principem historického dění. Skandálem a veřejným pohoršením byla doprovázena jeho obsáhlá práce Systém syntetické filozofie (1862 - 1896), která vyústila v deset svazků, tvořících pět samostatných děl: Základní principy, Základy biologie, Základy psychologie, Základy sociologie.

Spencer se snaží ve všech oblastech vědy dokázat, že vše je řízeno zákonem evoluce. Svě základní myšlenky přitom formuloval dříve než se seznámil s A. Comtem, kterého si velmi vážil. Oproti Comtovi byl však naturalističtější, odmítal jeho teorii lineárního pokroku a zákon tří stádií. Sociologii připisoval úkol prozkoumat stavbu společnosti a určit její vývojový proces. Společnost chápe jako agregát (superorganismus) individuí. Ve společnosti rozlišuje udržovací, rozdělovací a regulační systémy představované sociálními institucemi. Vlastností sociálního organismu je společenská harmonie (konsensus). Důležitou roli v evolučním vývojovém procesu tvořeném integrací a diferenciací hraje dělba práce. Jeho teorie je pokusem o spojení evolučního a strukturálně funkcionalistického přístupu.

Dělník při dýmce ve venkovské krčmě ví velmi určitě, co by měl parlament učinit v záležitosti slintavky a kulhavky. Jeho pán u statkářského stolu o trhu s důrazem tvrdí, až od pěstí sklenice řinčí, že nedostal ani polovici náhrady za dobytek poražený o dobytčím moru. A nejsou to kolísavé názory. V záležitosti týkající se zemědělských zájmů jsou výklady ještě tak dogmatické, jako byly za agitace proti obilnímu zákonu, kdy jste mohli v každém venkovském kroužku slyšet, že národ bude zničen, bude-li dovoleno lehčeji zdaněnému cizinci soutěžit na našich trzích s těžko zdaněným Angličanem, kterážto věta byla považována za tak samozřejmou, že nesouhlas s ní platil buď za omezenost anebo podlost. Nyní jako tehdy možno v jiných vrstvách denně slýchat názory právě tak rozhodné a právě tak neopodstatněné. Panuje-li někde bída, není dle jejich domněnky nic jiného třeba, než uspořádat peněžní sbírky na zmírnění bídy. Naproti tomu nikdy se nestarají o to, jaké zpětné účinky mají dobročinné příspěvky na banky, na přebytečné kapitály, jež mají bankéři rozpůjčit, na výrobní činnost, již by byl kapitál, nyní dobročinností vázaný, podnítil, na zástupy dělníků, jež by byly dostaly mzdu a jež budou nyní bez ní -- nevidí, že určitých životních potřeb nedostalo se člověku, jenž by byl dal výměnou za ně užitečnou práci, a že dostalo se jich jinému, jenž snad se práci trvale vyhýbá. Aniž, na druhé straně, dále hledí než na bezprostřední ulehčení bídy. Úmyslně zavírají oči před tím, že právě tak rychle, jak usnadňují zaopatření lidem, žijícím bez práce, rozmnožují i počet těchto žijících bez práce a že stále hojnějším rozdávaní almužny jde v zápětí stále rostoucí volání po hojnější almužně. A takové veskrze je všechno jejich politické uvažování. Všímají si jen nejbližších příčin a nejbližších následků. Sotva jsou si vědomi, že prvotní příčiny jsou často přechytlivé a daleko rozdílné od příčiny viditelné a že za každým bezprostředním následkem bývají mnohonásobně vzdálené následky, z nichž většina je zcela nevypočitatelná. Myslí naplněné tak hrubými představami o společenských úkonech jsou také ochotny hostit bezuzdné naděje ve výhody, jichž nelze se nedomoci správnými opatřeními. V každé takové mysli, zdá se, je nevyslovitelné očekávání, že každé společenské zlo lze vyléčit a že vyléčení je v dosahu zákonodárství. "Stát by měl zakoupit železnice", tvrdí směle ti, jež čtou každého rána, jaký je zmatek v admirabilitě, jaká nedorozumění jsou v loděnicích, jak bídná je organizace armády, anebo jak diplomatické hudlařství ohrožuje mír, anebo jak překáží se spravedlnosti formalitami, výlohami a odklady -- všechno to, aniž zakolísá důvěra jejich v úřady. A není žádné pochybnosti, mnohý se domnívá, jako ve Francii M. de Lagevenais, že by vláda, opatřivši dobrou hudbu, zastavila špatnou, jako např. Offenbachovu. A smějeme se, čtouce o oné francouzské princezně, pověstné svým nevinným úžasem nad tím, že lidé hladu umírají, když je pomoc tak jednoduchá. Ale jakým právem bychom se smáli? Veliký díl běžného politického myšlení nejeví o mnoho rozumnější ponětí o tom, co je možné. Že se souvislosti jevů společenských tak málo rozumí, nebudeme překvapeni, pozorujeme-li panující představy o souvislosti jevů mnohem prostších. Myslí, jež zůstávají v nevědomosti o příčinnosti jevů fyzických, sotva asi dovedou jasně, jestli vůbec, ocenit onu tak velice jemnější a spletitější příčinnost, jež táhne se úkony lidí ve svazku společenském. Udržuje se starý předsudek proti počtu třinácti u stolu; vyskytuje se skutečně mezi paními, jež byly na vzdělání ve školách nejprvnějších, i mezi mnohými muži jež platí za inteligentní, takové přesvědčení, že o jednoho rozmnožit nebo zmenšit počet osob, jež pospolu hodují, nezůstane bez vlivu na osudy mnohých z nich. A týž stav mysli jeví se opět u hracího stolu domněnkou, že ten a ten má vždy štěstí anebo neštěstí, že působí síly, jež obdaří průměrně lepšími kartami jednoho než jiného. Je patrné, že lidé, jejichž vědomí příčinnosti v těchto prostých případech je tak nejasné, nemohou mít než nejdobrodružnější ponětí o příčinnosti sociální. Kde se daří jiným pověrám, zapouštějí kořeny i pověry politické. Takové vědomí, ve kterém panuje představa, že rozsypaní soli bude mít za následek nějaké neštěstí, je příbuzné vědomí divochovu, plnému věštních znamení a čar, učí člověka věřit i v to ostatní, v co věří divoch. Třeba se nevěřilo v moc zařikaček a bůžků, třeba se i lidé divili, jak nějaká bytost

může se klanět věci vyrobené vlastní rukou, přece ochotně uchovává jemnější způsoby těchže citů. Neboť u těch, jejichž myšlenkové pochody jsme pozorovali, panuje nejasná domněnka, že vláda, kterou by oni sami vykonávali, má o něco větší působivost, než vláda té skupiny občanů, jež ostatními občany jsou k vládě povoláni. Dojista by, kdybyste se jich tázali, bez okolků tvrdili, že zákonodárné a správní ústrojí může vykonávat jak duchovní, tak materiální moc mnohem větší, než je moc pocházející z národa samého. Nemohou sice, podrobíte-li je křížovému výslechu, než přiznati, že by hybné síly vládního stroje ihned přestaly působit, kdyby občané přestali pracovat a čeho třeba, opatřovat. Ale přesto je v jejich názorech zavinuta nevysslovená víra v jisté množství síly, neměřitelná daněmi. Namítne-li se otázka: proč nečiní vláda toho onoho pro nás? nedruží se k ní myšlenka: proč vláda, místo aby svýma rukama sáhla do našich kapes a z výnosu toho ustanovila úředníky, jež by měli to učinit, ponechává nám, abychom to učinili sami, nýbrž myšlenka, jež se přidruží, je tato: proč neprokáže nám vláda toto dobrodiní ze svých nevyčerpatelných zdrojů? Takové způsoby politického uvažování jdou ovšem pospolu s běžnými názory o jevech fyzických. Jako ten, kdo sestruje perpetuum mobile, doufá, že umělým složením částí stroje obdrží z jednoho jeho konce více síly, než vložil na jiném, tak obyčejný zhotovitel politických plánů je přesvědčen, že ze zákonodárného aparátu, řádně sestaveného a s náležitou zručností řízeného, lze obdržet dobročinná opatření státní bez nejmenších škodlivých následků. Ale kdežto možno přirozeně předpokládat, že hrubé politické předsudky převládají u lidí, jejichž představy prostých věcí jsou tak hrubé, překvapuje, že třída vědeckého vzdělání nabyvši užívá k výkladu jevů sociálních metod, jen o málo lepších, než jsou metody užívané oněmi lidmi. Nyní, co proměnlivost a rovnocennost sil je zřejma mužům vědy, nejen ve všech neorganických úkonech, ale i ve všech organických; nyní co se poznalo, že i duševní změny jsou závislé na změnách v mozku, jež také tímto principem se řídí; a nyní, co nutno uznat pravdu, že všechny úkony ve společnosti nutno měřit jistými předchozími energiemi, jež, jakmile zplodily účinek, zdánlivě mizí, vpravdě však dále působí, a mohou a také vyvozují další účinky -- ne ovšem týmiž fyzikálními metodami, ale v souhlase s týmiž zásadami. A přece i mužové vědy zřídka projevují toto vědomí. Matematik, jenž souhlasí nebo nesouhlasí s názorem profesora Taita o ceně kvaternionů pro bádání přírodozpytné, poslouchal by s netajenou nevolí, kdyby někdo bez matematického vzdělání vyslovoval o věci určité mínění. A přece kdybychom údy společnosti matematické, jež se zvláště oddaly studiu zákonů vztahů kvantitativních a vědí, že jakkoli jsou v podstatě jednoduché, vyžadují k dokonalému vystižení studia po celý život, kdybychom se dotazovali jednoho po druhém na mínění o některém předmětu sociální politiky, zdá se, že by pohotovost, se kterou by každý odpověděl, nasvědčovala tomu, že v těchto případech, kde jsou tak četní činitelé jevů a tak zavinutí, poskytuje povšechná znalost lidí a věcí dostatek dat k pronesení správného úsudku. Anebo aby ještě plněji vynikl způsob, jakým muž vědy snaží se dopracovat závěru ve vlastním vědeckém oboru, na rozdíl od toho, jež považujeme za postačitelny v oboru politiky. Dejme nyní tomu, že bychom učenci, tak pečlivě zkoušejícímu všechny možné hypotézy a odstraňujícímu všechna možná zřídla omylů, dali nějakou sociologickou otázku, např. bude-li jisté navrhované zřízení prospěšné? Hned by tu byla odpověď a často velmi rozhodná. Nepovažuje se za nutné, při opatrném indukčním postupu, zjistit, co se dalo u ostatních národů, kde stejné zřízení anebo příbuzného druhu bylo zavedeno. Nepovažuje se za nutné, ohlédnout se po vlastní historii, poskytly-li prostředky stejného druhu to, co se od nich čekalo. Nepovažuje se za nutné učinit všeobecnější otázku, jak dalece potvrdily instituce vůbec, u všech národů a za všech dob, teorie těch, jež je zřizovali. Ani se nepovažuje za nutné usuzovat z obdobných případů, co by se asi stalo, kdyby se navrhované opatření neuskutečnilo, anebo zjistit indukci, povstalo-li by rovnocenné jiné opatření, kdyby onoho nebylo. A ještě méně považuje se za nutné tázat se, jaké budou účinky a zpětné působení navrhovaného zřízení, jak dalece budou jím zadržovány jiné síly sociální anebo do které míry zastaví bez- děčný rozvoj sil, majících stejné cíle. Nemíním, že by se žádná z těchto otázek neuznávala za nutnou, nýbrž, že nečiní se žádného pokusu sebrat vědeckým způsobem materiál k jejich zodpovídání. Ovšem některá data byla nasbírána z deníků, novin, od cizích dopisovatelů, z cestopisů a byly přečteny rozmanité dějepisy, jež vedle četných zpráv o královských poklescích podrobně vypravují o všech válečných taženích a pečlivě rozmatávají diplomatické úskoky. A na zprávách takto opatřených zakládá se důvěřivý úsudek. Nejpozoruhodnější ze všeho však je, že se nehledí k rozdílu mezi osobami. Při politických pozorováních a úsudcích jsou osobní vlastnosti, vrozené a zjednané, činiteli v pravdě nejdůležitějšími. Cíle a směry vychovatelské, třídní, mnohostí, politické a teologické rozhodují společně s ústavními sympatiemi a antipatiemi mnohem více při rozhodování otázek sociálních, než nepatrná suma sebraných dokladů. Ale ačkoli vědec, hledaje fyzikální pravdu, přihlíží k nepatrným ve vlastní povaze založeným omylům pozorování, nevšímá si nesmírných omylů, jimiž jeho vlastní povaha, rozmanité životními okolnostmi přizpůsobovaná a znásilňovaná, dozajista zakalí jeho vyšetřování pravdy politické. Tu, kde oprava podle "osobní rovnice" je nejdůležitější, nezdá se mu, že by měl dbát nějakých rozdílů osobních. Schvalují-li se takové nesrovnalosti, mlčky obsažené v přesvědčení vědecky vzdělaných lidí, je ještě nápadnější, uvážíme-li, jak četné jsou důkazy nesnadného ovládnání lidské přirozenosti, že zdánlivě nejracionálnější metody zklamávají očekávání a že nejlepší výsledky povstávají často z

událostí, jež prostý rozum pokládá za nepraktické. Jak se zdá být samozřejmo, že když duch je pomaten, není pomoci jiné, než nahradit vnitřní kontrolu silnou kontrolou zevnější! A přece systém neomezování dopracoval se větších úspěchů než systém svéracích kazajek. Dr. Batty Tukey, lékař velice zkušený v zacházení s choromyslnými, nedávno dosvědčil, že se jeví u chorých velká chuť k útěku, zavírají-li se na zámky, ale skoro mizí, neuzavírají-li se. Tento způsob má 95 % úspěchu a jen 5 % nezdaru. A dalším potvrzením nezdaru, způsobovaného často opatřeními, jež se považují za lék, je Dr. Maudsley, taktéž autorita v těchto otázkách, jenž mluví o "zešilných blázincem". A dále, není-li jasno, že potlačování zločinu bude tím úspěšnější, čím přísnější bude trest za něj? A přece veliká oprava našeho trestního řádu zavedená Dr. Romillym, neměla za následek přibývání zločinnosti, ale ubývání, a svědectví těch, jež mají zde nejvíce zkušeností, Maconochiea v Norfolku Islandu, Dicksona v záp. Austrálii, Obermeiera v Německu a Montesina ve Španělsku souhlasně ukazují, že neukládá-li se zločinci snášet více trestu, než taková omezení, jakých je třeba k společenskému bezpečí, bývá polepšení značné a převyšující veškerou očekávání. Francouzští učitelé, jež nikdy nepochybovali, že hochy lze vésti k slušnosti jen přísnou disciplínou a že je třeba vyzvídačů, aby napomáhali k uskutečnění toho, bývají překvapeni, kdykoli přijedou do Anglie, vidouce, jak se hoši chovají mnohem lépe, jsou-li méně ovládáni; ano, mezi anglickými hochy, jak ukázal dr. Arnold, má větší důvěra za následek dokonalejší chování. Tak je tomu i s nesrovnalostmi ve státě. Obvykle se má za to, že lze lidi jen zákonitými záповědmi zdržet, aby nenapadali své bližní, a přece jsou fakta, jež nás k tomu mají, abychom omezili toto své domnění. Tak zvané čestné dluhy, pro jejichž neplacení není zákonného trestu, pokládá se za světější, než dluhy, jež lze zákonně vymáhat: a na burze, jsou pouze poznámky tužkou v zápisnicích dvou sensalů zajišťují koupi a prodej mnoha tisíc, jsou smlouvy jistější, než ty, které jsou formálně zaznamenány mimo burzu v podepsaných a pečeti potvrzených pergamenech. Bylo by možno nahromadit mnoho případů, aby se ukázalo, jak v jiných směrech myšlení a cítění lidí jsou základem způsobů chování, jež by a priori byly považovány za velmi pravdě nepodobné. A jestliže ohlédneme se za hranicemi vlastní společnosti a současné doby, a pozorujeme, co se dělo mezi jinými kmeny a v dřívějších generacích našeho vlastního kmene, setkáme se na každém kroku s projevy lidské přirozenosti, naprosto nepodobné té, již předpokládáme, činíce politické výpočty a plány. Kdo by pokládal za možné, že by mohlo být veřejné mínění i soukromé přesvědčení v Číně takové, aby si zločinec zakoupil zástupce a ten aby byl popraven místo něho a rodina zástupcova přijala za to zboží? Anebo, abychom vzali historické případy, se zřetelem k nám mnohem bližší -- kdo předvídal, že víra v očistec a v přímluvu kněžstva způsobí, že polovina Anglie upadne do rukou církve? Anebo kdo by se byl nadál, že loupežní králové a zákeřní baroni s many stejného druhu budou po několik pokolení procházet Evropou při obtížích a nebezpečích všeho druhu a nasadí život, aby se zmocnili domnělého hrobu toho, jenž dal příkázání, nastavit levou tvář, bylo-li udeřeno do pravé? Anebo zase, kdo by byl tužil, že když v Jeruzalemě týž učitel zřekl se politických cílů a zavrhl politické prostředky, tzv. nástupci jeho učedníků stanou se panovníky a budou ovládat všechny krále Evropy? Takový účinek nemohl být předvídan právě tak, jako že nástroj na mučení, užívaný u pohanů, stane se základním nárysem křesťanských chrámů v Evropě a jako i, že mučení, jak v křesťanském vypravování se vypisuje, bude pokládáno za křesťanské zřízení, jak učinil onen malajský vůdce, jenž na stížnost, proč dal ukřižovat několik povstalců, odpověděl, že jednal podle "anglické praxe", o níž četl v jejich "svatých knihách". Ať kdekoli pozorujeme začátek sociálních jevů, najdeme vždy, že zvláštní účely, předsevzaté a připravované, byly obvykle dosaženy jen dočasně, jestli vůbec, ale změny skutečně provedené že povstaly z příčin, jejichž jsoucnost byla vůbec neznáma. Jak může opravdu někdo, a zvláště člověk vědeckého vzdělání, se domnívat, že je možno předem vypočítat zvláštní následky zvláštních politických činů, uvažuje-li, jak nevypočitatelné jsou vlivy, pod nimiž se každý jednotlivec a ještě ve větší míře každá společnost vyvíjí, žije a hyne? Mnohonásobnost těchto činitelů je patrna i ve hmotné skladbě lidského těla. Každý, kdo důkladně pozoruje postup věcí, nemohl nepozorovat, že při jediném jídle může mít chléb z ruského žita, hovězinu ze Skotska, brambory ze středních hrabství, cukr z ostrova Mauricia, sůl z Cheshire, pepř z Jamaiky, víno z Francie nebo z Německa, hrozinky z Řecka, pomeranče ze Španělska, jakož i rozmanité koření a zákusky z jiných míst. A co takto platí o podstatě těla, platí neméně o fyzických a mravních vlivech, jež pozměňují jeho výkon. Vylomíte si zub nepatrným kaménkem mezi hrozinkami, poněvadž je výrobní organizace na ostrově Zanté tak nedokonalá. Porušené trávení, jímž trpíte, pochází z hudlařského provozování vinařství na Rýně před několika lety, anebo z nepoctivosti kupců v Cettě, kde se vyrábějí padeňlaná vína. Poněvadž přihodil se spor mezi konsulem a králem v Habeši, jste následkem zvýšení daně z příjmu nuceni zkrátit své podzimní prázdniny, anebo poněvadž otrokáři v severní Americe se snaží tuto "zvláštní instituci" rozšířit dále na západ, nastává spor, který snad vyžádá na vás ztrátu přátel. Obrátíte-li se od těchto vzdálených příčin k domácím, vidíte, že Vaše činy jsou ovládány takovým pletivem vlivů, příliš složitým, než aby je bylo možno stopovat až k prvním okům. Vaše doba zaměstnání je předurčena obecnými zvyky společnosti, jež poněnáhu utuhly, aniž se ví jak. Obědy musíte odbývat v nejnevhodnější dobu pro své zdraví, ale stávajícímu sociálnímu pořádku musíte se podrobit. Styk s přáteli, jaký vůbec je, bývá v té době a za takových

pravidel, jež jsou všeobecně přijata, ale za něž nelze nikoho učinit zodpovědným, a musíte se podrobit obřadnosti, jež na místo rozkoše poskytuje obtíže. Vaše názory politické a náboženské jsou hotově pro vás uchystány a není-li vaše individualita zvláště určitá, ukáže se na ní přesila společenského okolí. Obrátíme-li se od současných vlivů k vlivům působivším v minulosti, stane se táž všeobecná pravda ještě patrnější. Zeptejte se, jak se to přihodilo, že lidé v Anglii nepracují každého sedmého dne, a musíte hledat tisíciletí uplynulých roků, abyste prvotní příčinu našli. Zeptejte se, proč v Anglii, a ještě více ve Skotsku se nejen ustává od práce, což víra přikazuje, ale i od obveselení, čeho víra nezapovídá, a musíte pro vysvětlení jít po vlnách asketického fanatismu až k pokolení dávno vymřelým. A co platí o náboženských představách a obyčejích, platí i o ostatních politických a sociálních. I hospodářská činnost bývá často vysunuta z přirozeného směru okolnostmi sociálními, které již dávno pominuly: na doklad toho, co bylo v celém Orientu anebo v Itálii, kde města a vesnice stále ještě sedí na pahrbcích a výšinách, zvolených k obraně v nepokojných časech, a kde je nyní život obyvatel velmi svízelný, ježto denně musí se oni sami a všechny potřeby životní dopravnout z dola nahoru. Nesmírná složitost sociálních úkonů a následkem toho nevšední obtíže vypočítávat určité zvláštní výsledky, bude ještě patrnější, vyjmenujeme-li činitele, jež rozhodují o jednom jediném jevu, jako o ceně nějakého zboží, např. bavlny. Výrobce kalika se má rozhodnout, chce-li rozmnožit své zásoby suroviny za běžnou cenu. Nežli to učiní, musí zjistit, pokud jen lze, následující data: jsou-li zásoby kalika v rukou výrobců a velkoobchodníků doma veliké nebo malé? Byly-li poslední ceny pohnutkou obchodníkům v malém, aby se jimi zásobili čili nic; jsou-li koloniální a cizí trhy přeplněny anebo naopak; a jaká je nyní a jaká asi bude výroba kalika v zahraničních továrnách. Když si byl učinil jakousi představu o pravděpodobné poptávce po kaliku, jest se mu otázkati, co jiní výrobci učinili a co činí jakožto kupci bavlny -- zdali vyčkávali klesání ceny anebo zda kupovali, předvídajíce její stoupání. Musí usuzovat z oběžníků, jež rozesílají zprostředkovatelé obchodu s bavlnou, jaký je stav spekulace v Liverpoolu, jsou-li tam zásoby velké nebo malé, a je-li mnoho nebo málo lodních nákladů na cestě. Také jest mítí na zřeteli, jaké zásoby a ceny jsou v Nov. Orleanu a v jiných přístavech na bavlnu po celém světě; a pak nastává vyšetřit, jaké asi budou žně v Jižních Státech, v Indii, v Egyptě a jinde. Tady je činitelů dosti mnoho, ale nejsou nikterak ještě všechny. Spotřeba kalika, a tudíž spotřeba bavlny, a následek její, cena bavlny, je závislá z části na zásobách a cenách jiných tkanin. Jestliže, jako za americké občanské války, látka bavlněná v ceně stoupá, poněvadž její suroviny je poskrovnu, počíná se všeobecně užívat plátna a tím se zastavuje další stoupání ceny. Také vlněné látky mohou do jisté míry soutěžit. A mimo soutěže způsobené poměrnými cenami, působí soutež i móda, která se může každou chvíli měnit anebo neměnit. Ale nyní jsou zajisté všechny činitele vyjmenovány? Nikterak. Máme ještě odhadnout náladu trhu. Mínění kupců a prodavačů o budoucích cenách, jež nejsou více než pravděpodobná, odchyľují se často velmi daleko od ní. Vlny názoru hned skutečnost předstihují, hned za ní zůstávají, stoupají a padají denně, a větší, týdně a měsíčně jsou hotovy každé chvíle zvrtnouti se v šílenství anebo záchvat zděšení. Neboť mezi obchodníky je jako u jiných lidí, čekají na rozhodnutí, až jeden dá příklad, pak řítí se všechno jednou cestou, jako stádo ovcí za beranem. Tyto charakteristické rysy lidské povahy, přivádějící takové zmatky, bere předvídavý kupec v počet, usuzuje, jak dalece přítomné vlivy oddálily od skutečnosti obecné mínění a jak dalece nastávající vlivy asi taktéž učiní. A ještě není u konce tohoto odhadu, i když uvážil všechny tyto věci. Musí ještě vyšetřit, jaké jsou všeobecné tržní okolnosti v zemi a jaký bude stav peněžního trhu v bezprostřední budoucnosti, ježto průběh spekulace v každém zboží musí být závislý na výši diskonta. Nuže, hle, jak neobyčejná složitost příčin, jež určují tak prostou věc, jako je stoupaní anebo klesnutí jednoho haléře na libře bavlny po několika měsících. Je-li vznik sociálních jevů tak zavitý v případech jako je tento, kde způsobený výsledek nemá určitého trvání a velmi brzy zaniká, posuďme, jaký asi je tam, kde povstává něco, co trvá jakožto rostoucí účinek schopný dalšího vývoje. Nejen společnost jakožto celek je schopná růst a rozvíjet se, ale i každá v ní zavedená instituce, strhující k sobě jedince ze společnosti a opatřující pro ně potravu, jakož i stále se snažící se zmnohonásobit a rozvětvit. Vskutku stává se brzy pud sebezachování nade vše ostatní v každé instituci převládajícím, a trvá, i když ona vykonává zcela jinou funkci, než jakou měla původně, anebo když nevykonává vůbec žádné. Hle, co se stalo např. ze "Společnosti Ježíše" založené Loyolou, anebo co se vyvinulo ze sdružení kupců, jež se usadili na pobřeží Hindostanu. Na podobné úvahy, jako na tyto, učiněné za tím účelem, aby se ukázalo na nedůslednost těch, jež myslí, že je možno předvídat jevy společenské bez velkého studia, ačkoli je mnoho studia potřebí k předvídaní jiných jevů, odpoví se bezpochyby, že čas nepřipouští soustavné vyšetřování. Ze strany vědecké i nevědecké se ozve námitka, že každý má jednat jakožto občan -- má hlasovat a má se rozhodnout než hlasoval, a má si učinit úsudek podle svých nejlepšíh schopností a podle takových informací, jaké vůbec má. V této námitce je něco pravdy, smíšené s hodnou částí toho, co vypadá jako pravda. Ona je následkem onoho pudu "musí se něco učinit", který je pramenem tak mnohého neštěstí individuálního nebo sociálního. Laskavá starostlivost nějaké zlo odčinit anebo zmírnit často navádí k rychlému jednání, jak můžeme vidět, jestliže kdo s velkým spěchem, poté co upadl, je uchopen okolostojícími, právě jako

kdyby bylo nebezpečí v tom, když zůstane ležet, v čem ho není, a jako by nebylo nebezpečí v neopatrném ho zvednutí, v čem nebezpečí právě je. Vždy najdete u lidí poměrně podle toho, jak jsou nevzdělaní, víru ve zvláštní prostředky, a veliké spoléhání se na ně, budou-li přijaty. Má-li někdo bolest v boku nebo na prsou nebo ve vnitřnostech, tu ihned, aniž předcházelo důkladné vyšetření pravděpodobné toho příčiny, důtklivě se doporučuje nějaký neomylný lék, spolu snad s připomenutím neprospěje-li, že neuškodí. Posud u většiny panuje hodná část onoho fetišistického ponětí, jaké projevil jasně některým mým přátelům sklepník, který, byv přistižen, jak vyprazdňuje zpola nedopité lahvičky s léky, pravil, že myslí, že je škoda, aby dobrý lék přišel nazmar, a že co dobře posloužilo jeho pánu, prospěje i jemu. Ale jakmile z těchto nezralých názorů o nemocech a lécích se vyvinou patologie a terapie, shledáme rostoucí opatrnost spolu s množícími se důkazy, že tím často bylo způsobeno neštěstí místo dobra. Tento kontrast lze stopovat nejen mezi lidovou nevědomostí a odbornou znalostí minulých dob a větší odbornou znalostí naší doby. U moderního lékaře nejedná se jako u starého o to: má se nemocnému pustit žilou? má se užítí projímadla anebo prostředku povzbuzujícího pocení? anebo se má předepsat náplast rtuťová? nýbrž nastává především otázka: má se vůbec užítí nějakého léku mimo prospěšnou dietu? Ano, právě u nynějších lékařů, čím je jejich úsudek zdravější, tím méně povoluje se onomu pudu "musí se něco učinit". Není-li tedy možné, ba není-li pravděpodobné, že tato domnělá nutnost bezodkladného jednání, jež se předstírá jako omluva rychlých závěrů pouze z několika dat, je zárukou nedostatečného vědění? Není-li pravděpodobné, že v sociologii právě jako v biologii nashromáždění mnoha faktů, kritičtější srovnání a usuzování podle vědeckých metod bude mít za následek rostoucí pochybnost ve výhody, jež lze opatřit, a rostoucí obavy před neštěstím, které by se mohlo způsobit? Není-li pravděpodobné, že by se našlo pro to, čemu se nepřesně, ale pohodlně říká vis medicatrix naturae, když jde o orgán individuální, obdobnost pro organismus sociální? A nedostaví-li se bezpochyby s tímto poznáním vědomí, že, čeho v obou případech je třeba, je zachovat podmínky, za kterých mohou přirozené síly volně účinkovat? Takovéto vědomí, jehož se lze nadít od většího vzdělání, zeslabí moc onoho důvodu pro rychlé rozhodování po krátkém vyšetřování, poněvadž oslabí náchylnost soudit o léčebných prostředcích, že účinkují jen dobře a nemohou způsobit zlo. Ano, studium sociologie, proniknuté vědeckým duchem, stopujíc příčiny nejbližší k nejbližším a postupujíc od prvotních jevů k druhotným a dalším, jež jsou tím četnější, čím jsou rozvitější, rozptýlí obecný blud, že společenské strasti lze radikálně vyhojit.

Vidí se tedy, že zlo není vyhlazeno, ale v nejlepším případě pouze rozděleno a vůbec se jedná o to, je-li žádoucím toto rozdělení.

V geologii, v biologii, v psychologii lze většinou pouze kvantitativně předvídati, a kde je možno kvantitativně předvídat, tam kvalitativnost není nikdy zcela určitá. Přesto bez váhání radíme tohoto druhu předvídaní v obor vědy. Totéž platí o sociologii. Jevy, jež nám poskytuje, jsou mnohem složitější než jevy jiné a jsou méně než které jiné schopny přesného výkladu; ty, jež mezi nimi lze generalizovat, mohou být generalizovány jen v širokých mezích obměn co do času a místa, a mnoho ještě jich zbude, jež nelze generalizovat. Ale pokud je možno zobecňovat a pokud lze na něm založit výklad, potud je i možná věda.

OTÁZKY:

1. Jak se liší zdravý rozum od sociologického poznání?
2. Co jsou to pověry, stereotypy a mýty a jak vznikají?
2. V jakém rozsahu jsou společenské problémy řešitelné?

2. Arnošt Inocenc Bláha: JAK SE SOCIOLOGICKY DÍVAT NA ŽIVOT

Pramen: Jak se sociologicky dívat na život, Brno 1947, s. 5 -- 28

Arnošt Inocenc Bláha (1879 - 1960) - *sociolog a filozof strukturálně funkcionální orientace, zakladatel brněnské sociologické školy zdůrazňující nevyhnutelnost hodnotících soudů v sociologii a společenskou angažovanost.*

Svá studia zahájil na katolickém semináři v Hradci Králové, odkud byl po dvou letech pro neuznávání církevních dogmat vyloučen. Společenské vědy začal studovat na univerzitě v Praze a pokračoval ve Vídni a Paříži. Paříž navštívil ještě jednou na studijním pobytu v letech 1908 - 1909 u E. Durkheima a L. Lévy Bruhla, kteří ho velmi ovlivnili. Po studiích začal učit na gymnáziu v Novém Městě na Moravě a po habilitaci ze sociologie přešel na filozofickou fakultu brněnské univerzity, kde se stal profesorem sociologie a působil zde s přestávkou, kdy byly za okupace uzavřeny vysoké školy, až do roku 1949.

Prvním větším spisem A.I. Bláhy byla studie Město z roku 1914, ve které vytýčil svůj hlavní zájem, tedy objektivní studium sociologických jevů ve společnosti v celé její struktuře a vztazích. Ve svých dalších pracích zřetelně navazoval na Durkheima, u kterého ale odmítal jeho kolektivní vědomí. Bláha se snažil o poznání společnosti jako systému systémů. Odmítl hierarchický pohled na strukturu společnosti a razil pohled na společnost jako na vyváženou, propojenou interakcí sociálních činností a funkcí (tzv. federativní funkcionalismus).

Ve své činnosti kladl důraz na spojení české sociologie se sociologií světovou, což prosazoval v časopise Sociologická revue, jejíž byl hlavním vydavatelem (od roku 1930 do roku 1949 s přestávkou v době okupace). Měl mnohé mezinárodní kontakty, které mu toto propojení umožňovaly, např. člen komise UNESCO, členství v mnoha zahraničních sociologických společnostech. Ve své činnosti se snažil pokračovat i po únoru 1948, ale protože nadále zastával "buržoazní", i když levicové postoje, nemohl svoji práci již plně rozvinout. To se odrazilo i ve skutečnosti, že jeho stěžejní dílo Sociologie, které bylo shrnutím jeho celoživotního díla a zároveň ucelenou učebnicí sociologie, vyšlo až 8 let po jeho smrti v relativním uvolnění roku 1968.

Na život, a na dění vůbec, se můžeme dívat z různých hledisek. Tato hlediska buď nám pomáhají, abychom viděli život, skutečnost, tak jak je, tedy abychom ji viděli správně, ale mohou též zaviňovat, že ji vidíme jen částečně, anebo ji vidíme zkreslenou. Toto hledisko může být dáno buď přirozeným naším lidským tělesnodušečným ustrojením, buď našimi názory, city a zájmy, získanými vlivem výchovy a společenského prostředí. Jindy je náš pohled na skutečno zkreslován určitými obsahy našeho vědomí, získanými výchovou neb naším příslušenstvím k různým sociálním okruhům, straně, třídě, povolání, náboženské konfesi atd. Odtud jsme si osvojili různé předsudky, různá citová zaujetí, jež nám zbarvují skutečno, takže nejsme schopni je vidět takové, jaké je. Kdybyste se zeptali několika jedinců, náležejících různým politickým stranám, různým třídám nebo různým náboženským vyznáním, co si myslí pod pojmem např. demokracie, neb socialismus, neb pokrok, neb vlastenectví, byli byste možná překvapeni, jaká rozmanitá obsahová náplň se kryje pod tímž termínem. Neboť lidé do těchto termínů, do těchto slovních obalů, zřídka vkládají to, co je jejich přesně zjištěným vědeckým obsahem, nýbrž spíše své kusé zkušenosti, své polomlhavé názory, nejasné dojmy, své city, svá přání, své touhy, jež se ovšem liší od jedince k jedinci, takže si pak lidé, ač užívají týchž slov, nerozumějí. Anebo si všimnete, jak táž, např. politická, osobnost se jeví jednou malá, jednou vynikající, podle toho, kterým stranickým měřítkem je měřena, jakými stranickými sympatiemi neb nesympatiemi je oceňována. Jsou tedy hlediska, která jsou jednak podmíněna přirozenou organicko-psychickou uzpůsobeností lidských jedinců, jednak vlivy společenského prostředí. Abychom se dopracovali správných a přesných poznatků o skutečnu, je potřeba, abychom podnikli určitou očistnou akci svého ducha, tj. abychom ducha zbavili všech zábran -- pokud je to v lidských možnostech, jež by bránily vidět skutečno tak, jak je, abychom se uvarovali všech subjektivních vkladů, tj. nevkládali ze sebe do skutečna nic, co v něm není, a ovšem i, poněvadž hlavní metoda, jejíž pomocí dospíváme k vědecké pravdě, je metoda pozorování, tedy abychom svou pozornost dovedli upřít na podstatné znaky skutečna, nic z těchto podstatných znaků neopominuli a nespokojili se snad jen znaky vedlejšími, podružnými. To ovšem předpokládá jednak určitý cvik v pozorování, jednak určitou povšechnou orientaci v oné vědě, do jejíž oblasti pozorované skutečno náleží, neb z jejíhož hlediska chceme určitě skutečno studovat. Nás zajímá, co na skutečno je předmětem studia sociologie. Poněvadž předmětem studia sociologie je člověk nikoli jako individuum, nýbrž jako socius (sociologie), tedy, řečeno nejvšeobecněji a nejstručněji, sociologa zajímají jevy lidské sdruženosti, lidského sdružování, zespolečenštění, a ovšem i podmínky a výtvořiny tohoto zespolečenštění. Když se octne pohromadě více či mnoho lidských jedinců, a k tomuto "pohromadě bytí" s bytostmi sobě podobnými je jedinec nutkán základním lidským pudem, pudem družným (Aristoteles řekl, že člověk je zoon politikon), vznikne celá řada společných potřeb (říkáme jinak: sociálních situací), jež nutkají tyto jedince, aby z toho mnohého vytvořili jedno, aby z toho chaosu, z

toho "vedle sebe bytí" mnohých lidských jedinců vytvořili řád, tj. aby se zorganizovali a z pouhé agregace (pohromadě bytí) vytvořili skupinu. Skupina už není chaos, skupina už je řád. Ten řád se vytváří pod tlakem společných potřeb v podobě jednotné mentality (společenství názorů, citů a snah) a v podobě jednotné funkce. Skupina je charakterizována jednotnou mentalitou (znak sociálně psychický) a jednotnou funkcí, jednotným vnějším činnostním se projevováním (znak sociologický). Tato jednota nemusí být absolutní. Ale musí se vztahovat na všechny věci týkající se skupiny. Členové rodiny, spolku, mohou být různých názorů náboženských, politických, ale musí být jednotní, solidární, když běží o zájmy rodiny, spolku. Těch společných potřeb, pod jejichž tlakem se to mnohé organizuje vjedno, v řád, je celá řada. Je to potřeba uživit se hmotně a uživit se duchovně, je to potřeba rozmnožovat se hmotně a rozmnožovat se duchovně, a je to potřeba hmotný i duchovní život obhájit proti rušivým živlům uvnitř působícím i z vnějšku zasahujícím. Tyto potřeby dávají vznik řádové úpravě mezihmotných, mezilorganických, mezipsychických a mezičinnostních vztahů, jejímž výrazem jsou různá společenská zřízení: zřízení hospodářská a rodinná, zřízení kulturní upravující mezilidské vztahy uvnitř toho množství (řeč, právo, mravnost), zřízení kulturní umožňující jednotným, pro všechny platným a všem srozumitelným způsobem dorozumět se o světě vnějším, smysly vnímatelném (věda -- za pomoci systému znaků racionálních, umění -- pomocí znaků symbolických), a o světě smysly nevnímatelném (náboženství). Duchovní rozmnožování skupiny uskutečňuje se skrze zřízení výchovná a všechna zřízení kulturu propagující (školství, tisk atd.) a obrana hmotného i duchovního života směrem dovnitř i směrem navenek je zajišťována zřízeními mocenskými (politickými a vojenskými). Potřebám společenským, vznikajícím při soužití mnohých jedinců, odpovídají potřeby individuální, hmotné i duševní. Každý jedinec potřebuje jíst, šatit se, bydlet, je vybaven instinktem sebeuplatňovacím, je nadán touhou zvědavostní, snahou poučovat a sdílet své zkušenosti s jinými atd. Ale to, jak tyto základní své potřeby bude ukojovat, nemůže být ponecháno jeho libovůli, má-li aspoň společenské soužití být možné, nýbrž je určeno, regulováno právě společenskou potřebou tak, aby se to dalo způsobem všem přijatelným, všem srozumitelným, pro všechny platným, čili jak tomu v sociologii říkáme, děje se pod společenskou normou. Jedinec, když funguje pod společenskou normou, funguje sociálně. Ovšem tyto společenské regulativy individuálního myšlení, cítění a chování nebyly tu hned a najednou. Vznikaly poněkud, často bolestným a pracným úsilím, za pomoci základních společenských procesů, procesu asimilačního, jímž jsou obrušovány a uhlazovány individuální odlišnosti, procesu socializačního, jímž jsou vytvářeny vyšší, nadosobní typy myšlení, cítění a chování, a procesu kooperačního, v němž jsou sjednocovány lidské činnosti k vytváření všeho toho, co člověk přidal k dílu přírody, která je tu sama od sebe, k vytváření jednotlivých složek kultury. Nic takového, jako je řeč, právo, náboženský systém, mravní kodex, nemohlo vzniknout úsilím individuálním, vše to je výsledkem kooperačního úsilí kolektivního tvoření. Protikladem procesu socializačního je proces individualizační. Jako tvrdá vláda prvního vede ke zkostrnatění a k potlačení individuální vynalézavosti a iniciativnosti, tak převládnutí druhého vedlo by k atomizaci. Ať jakkoli podléháme obecným normám výživy, šacení, bydlení, přece i proces individualizační hlásí se k svému právu. I když se celkový typ zachovává, existují přece individuální odchylky. Tak můžeme i na šacení vidět i zjišťovat vlivy základního procesu společenského, jakým je proces socializační a jeho protějšek, proces individualizační. A podobně i vlivy jiného procesu společenského, totiž procesu asimilačního. V sociologii rozlišujeme mezi akomodací či adaptací a mezi asimilací. Obojí znamená přizpůsobení se pod tlakem určité společenské normy. Jenomže při akomodaci (nebo adaptaci) běží jen o přizpůsobení vnějškové, při asimilaci však o přizpůsobení vnitřní, přizpůsobení názory, city a snahami. Voják, když obleče uniformu, přizpůsobí se nejprve normám vojenského zřízení vnějškově, aby si jej po určité době toto zřízení přizpůsobilo i niterně. Za protektorátu jsme se museli přizpůsobit vnějškově tlaku tohoto násilnického politického režimu, ač se v nás všechno niterně vzpíralo a ač jsme se mu niterně nepřizpůsobili nikdy. Byla to určitá akomodace (adaptace), nikdy však asimilace. Obdobně doklady akomodace, případně asimilace může si už každý snadno v životě vyhledat sám. Pokud běží o náš duševní život, zdálo by se, že tu jsme v oblasti, v níž jsme nejvíce sví, nejsamostatnější, v oblasti, která je nám nejvlastnější. A přece i tu podléháme tlaku i vlivům společenského prostředí, v němž jsme vyrostli a žijeme, jehož výchovné vlivy na nás působily. Kdybychom pátrali, odkud máme ta a ta mínění, ty a ty názory, přesvědčili bychom se, že nám byly vštípeny buď rodinnou výchovou nebo ve škole, anebo že jsme si je osvojili při hovorech s přáteli, známými, na přednáškách, četbou novin, knih atd., zkrátka, že toho původního, ryze jen našeho, námi vymyšleného, je velmi málo a vše ostatní že vlastně za nás vymysleli jiní, že myslíme cizími myšlenkami a cizími hlavami. A podobně je tomu, i když běží o naše záliby a city. Naše záliby, popřípadě nezáliby pro určité kategorie jídel, věcí, květin, zvířat apod., naše sympatie, případně nesympatie pro určité kategorie lidí, povolání, stran, konfesí, národností byly v nás ve značné míře rozvinuty, rozdmýchány vanutím zálibových a citových vln, byly do nás vzářeny z našeho výchovného prostředí, i když někdy byly spolu též vytvořeny našimi vlastními zkušenostmi. Jako často myslíme cizími hlavami, tak i cítíme cizími srdci. A podobně je tomu, když běží o naše rozhodování. Jak často si v různých situacích nevíme rady a uchylujeme se o pomoc k různým autoritám, takže pak vlastně jednáme pod

imperativem cizí vůle. Jako skrze předsudky za nás soudí jiní, tak skrze autoritu za nás chtějí jiní a my sami chceme cizími vůlemi. Přistupujeme nyní k rozsáhlé oblasti lidských činností, k oblasti jedincova vnějšího se projevování. Je velmi málo takových jeho projevů, které by neprobíhaly pod nějakou sociální normou. Popišme jeden den některého jedince. Co je na různých úkonech, vyplňujících tento den sociálního, předmětem zájmu sociologa? Ráno vstává v sedm hodin. Možná, že by si rád pohověl v teplé posteli, možná, že se cítí unaven, možná, že je venku nečas a že by raději zůstal doma. Ale v osm hodin musí být v továrně, dílně, úřadu, ve škole. Už hodina jeho vstávání je určena normou jeho profesionální povinnosti. Pomímám to, co se týká hmotné stránky jeho životního stylu, jeho oblečení, toho, jak snídá atd., o čemž jsem se zmínil již dříve a v čem je nutno řídit se příkazem různých norem hygienických, etiketních, estetických. Vyjde z domu. Trochu se opozdil a pospíchá. Rád by si zkrátil cestu a přešel ulici nejkratším směrem. Ale nesmí. Číhá na něho norma dopravního řádu, která mu určuje, kde smí přejít ulici. Potkává přátele, známé, představeného. Zdraví různým způsobem, podle ustálených, z vnějšku ukládaných zdvořilostních norem. Míjí obchod uzenářský či obchod lahůdkami. Vůně uzenin mu připomene, aby si koupil přesnídátku. Vstoupí do krámu, ale nesmí si prostě jen něco vybrat a odejít. Musí zaplatit. Co to znamená? Musí se podřídit normě hospodářského řádu, která říká: Práce za práci, hodnota za hodnotu! My ti dáme svou práci v podobě toho a toho našeho výrobku, a ty nám dáš svou práci v podobě ekvivalentu peněžního. Přejde do práce, do úřadu, do školy. Nemůže pracovat jakkoliv a cokoliv. Musí se řídit určitými výrobními pravidly, pracovním plánem, rozvrhem hodin. Musí podat výkon určité kvantity i kvality. To je určeno služebním řádem. Závisí na tom jeho kvalifikace i otázka jeho postupu. A musí při svém pracovním úkonu zachovat určitou solidaritu se spolupracovníky. Solidaritu hygienickou (nesmí kouřit, plivat po zemi, odhazovat pod stůl papír a zbytky své přesnídátky), solidaritu intelektuální (nesmí rušit ostatní v práci) i solidaritu mravní (zřetel na dobré jméno závodu, na stavovskou čest atd.). Tyto všechny nátlaky, to jsou sociální nátlaky a nepřestávají existovat, i když se jim spontánně podrobuje. Tak funguje stále pod nesčetnými společenskými normami. Vrací se z úřadu, z práce, domů. Jde mimo nádraží. Vzpomene si, že se chystá v neděli s rodinou na výlet a není si jist, kdy odjíždí vlak. Zastaví se na nádraží, aby se podíval na jízdní řád. Nemůže, chce-li na výlet, přijít na nádraží kdykoli. Musí se řídit jízdním řádem. Ty různé konkrétní řády, dopravní řád, jízdní řád, jednacím řád, služební řád, právní řád atd., jsou jen praktickým výrazem obecného skupinového řádu, bez něhož život skupiny není možný. Neboť skupina může žít jen pod zákonem sebeřízení. Tak se jeví téměř všechno naše chování jako chování pod řádem, pod zákonem, pod normou. Postihnout, jak jedinec, když jde po ulici, nakupuje v krámě, hovoří, úřaduje, zdraví, cestuje vlakem, platí daně, jde k volbám, koná vojenskou službu, navštěvuje divadlo, kostel, podrobuje se zkouškám atd., funguje pod normami různých konkrétních sociálních řádů, znamená dívat se na něho sociologicky. Dívat se na jevy sociologicky, znamená umět postihnout jejich geografické i sociální prostředí, jejich sociální strukturu, jejich sociálně psychickou vazbu, jejich specifickou sociální funkci a její výtvoř.

OTÁZKY:

1. Jaké jsou příčiny zkresleného vidění sociální reality?
2. Čím je ovlivněna naše sociální zkušenost?
3. Jak je třeba se správně dívat na sociální realitu?
3. Popište proces socializace a individualizace, rozdíl mezi asimilací a adaptací.
4. Co znamená fungovat sociálně?

3. Peter Berger : POZVÁNÍ DO SOCIOLOGIE

PRAMEN: Pozvání do sociologie, FMO, PRAHA 1991

Berger Peter (1929) - americký sociolog představitel neokonzervatismu a fenomenologické sociologie.

Berger se narodil v roce 1929 ve Vídni a od roku 1946 žije v USA, kde získal filozofické a sociologické vzdělání. Důležité bylo jeho studium na New School for Social Research v New Yorku, které ukončil v roce 1954. Od roku 1956 prošel několika univerzitami, aby se vrátil zpátky do New School for Social Research. V roce 1979 se stal univerzitním profesorem na Bostonské univerzitě, kde současně zastává od roku 1985 funkci ředitele Ústavu pro studium ekonomické literatury.

Berger je autorem velkého množství studií a statí v časopisech doma i v zahraničí. Od počátku šedesátých let se objevují jeho knižní publikace. V roce 1965 vychází společná práce P. Bergera a T. Luckmanna Sociální konstrukce reality s podtitulem Teorie sociologie vědění.

Trvalým tématem Bergerových prací jsou problémy sociologie náboženství, kde navazuje na svoji první knihu o americkém protestantismu z roku 1961. Jsou to díla jako Posvátná nebesa (1967), Pověsti o andělech (1969) nebo Heretický imperativ (1979). Vedle toho se však již od svého prvního velmi úspěšného díla Pozvání do sociologie (1965) zabývá filozofickými a teoretickými problémy sociologické disciplíny a politickými a morálními důsledky použití jejich poznatků v praxi. Velmi oblíbená je Bergerova učebnice sociologie, kterou napsal v roce 1972 s pomocí své ženy. Na knize je zajímavý především biografický přístup, který spočívá v tom, že zpracovaný materiál je pokud možno uveden v pořadí odpovídajícímu stádiím sociální zkušenosti v biografii jednotlivce.

V roce 1975 vydává svou další práci Pyramidy obětí, politická etika a sociální změna. V této knize autor kritizuje dva mýty, které podle jeho mínění zaslouží kritickou analýzu. Je to kapitalistický mýtus růstu a mýtus socialistické revoluce. Hodnotí oba procesy z hlediska toho, kolik nákladů a obětí si vyžadují. Bergerův kritický přístup se projevuje i v jeho dalších pracích, zejména v Kapitalistické revoluci (1986), v níž Berger analyzuje obecně kapitalismus a srovnává jeho výsledky s výsledky reálného socialismu. Konstatuje, že kapitalismus i přes svoji "destruktivní kreaci" přináší lepší výsledky než reálný socialismus. Přesto však Berger doporučuje neignorovat vliv a význam Marxova díla i přitažlivost socialistického ideálu pro široké masy a intelektuály. O svém vlastním vývoji říká: "Vyvíjel jsem se napravo, když velká část mých kolegů v sociálních vědách se vyvíjela nalevo".

Můžeme říci, že první moudrostí sociologie je toto: věci nejsou tím, čím se zdají být. (s.29)

Půvab sociologie spočívá v tom, že její perspektiva nám umožňuje vidět v novém světe týž svět, v němž jsme žili celý život.(s.28)

Sociologická perspektiva může být pochopena v takových výrazech jako "vidět skrz", vidět za" a velmi často v takových výrazech používaných v běžné řeči jako "prohlédnout hru", "vidět za scénu", jinými slovy "nenechat se od nikoho a ničím napálit". Nevzdálíme se příliš od těchto názorů, když budeme na sociologické myšlení pohlížet jako na část toho, co Nietzsche nazval uměním nedůvěry. (s.35)

Sociolog musí samozřejmě jako lidská bytost počítat se svým přesvědčením, svými emocemi a předsudky. Je však součástí vědecké přípravy sociologa, že se pokouší pochopit a kontrolovat všechny tyto předsudky, které mají být, pokud je to možné, z jeho práce vyloučeny. Není však snadné si takto počínat, ale není to nemožné. Sociolog se snaží vidět skutečnost. Může mít naděje nebo obavy ohledně toho, co může zjistit. Ale musí se snažit vidět věci tak, jak jsou, bez ohledu na naděje a obavy, Je to tedy akt čistého vnímání, o něž sociologie usiluje, pokud to lidsky omezené prostředky dovolí. (s.15)

Lidé, kteří se rádi vyhýbají šokujícím objevům, kteří dávají přednost víře, že společnost je právě to, co se učili v nedělní škole, kteří mají rádi jistotu pravidel a zásad, toho, co Alfred Schütz nazval "světem považovaným za samozřejmost" by měli zůstat mimo sociologii. (s.30)

Právník se zabývá tím, co můžeme nazvat oficiální koncepcí situace. Pro právníka je důležité vědět, jak zákon pohlíží na určitý typ zločinu. Pro sociologa je stejně důležité vědět jak zločinec pohlíží na právo. (s.34)

Člověk ve společnosti

Být situován ve společnosti, znamená být průsečíkem specifických společenských sil. Obvykle člověk tyto síly ke své škodě ignoruje. Člověk se pohybuje ve společnosti s pečlivě určeným systémem moci a prestiže a jakmile ví, kde je jeho místo ve společnosti, je si vědom toho, že neexistuje mnoho možností jak to změnit. Základní souřadnice v nichž se

člověk může pohybovat jsou nakresleny jinými, většinou cizími lidmi, z nichž mnozí již dlouho nežijí. (s.64)

Držíme-li se Durkheimovy koncepce, pak společnost proti nám vystupuje jako objektivní fakticita. Existuje jako něco, co nemůže být popřeno a s čím se musí počítat. Společnost je vůči nám vnější. Obkličuje nás, obklopuje náš život ze všech stran. Jsme ve společnosti umístění ve zvláštních sektorech sociálního systému. Toto umístění předurčuje a determinuje téměř všechno, co děláme, od jazyka po etiketu, od náboženské víry, kterou sdílíme, až po pravděpodobnost, že spácháme sebevraždu. Naše přání týkající se našeho sociálního umístění se neberou v úvahu a náš intelektuální odpor vůči tomu, co společnost předepisuje nebo zakazuje, je v nejlepším případě velmi málo platný a často vůbec není k ničemu. Společnost jako objektivní a vnější fakt vystupuje vůči nám ve zvláště ve formě donucení. Její instituce určují vzory našeho jednání a vytvářejí naše očekávání. Odměňují podle toho, jak dostojíme našim přiděleným úkolům. Jakmile se chceme vyhnout těmto úkolům, společnost má k dispozici téměř nekonečnou rozmanitost kontrolních a donucovacích orgánů. Sankce společnosti jsou s to nás izolovat v každém okamžiku existence od našich spoluobčanů, podrobit nás výsměchu, zbavit nás životy a svobody a v poslední instanci nás připravit o samotný život. Konečně nejsme zařazeni ve společnosti jen v prostoru, ale i čase. Naše společnost je historická entita, která časově přesahuje jakýkoliv individuální život. Společnost nás předchází a přežije nás. Existovala dříve než jsme se narodili a bude existovat po naší smrti. Naše životy jsou jen epizody v jejím majestátním chodu časem. Když to shrneme - společnost to jsou stěny našeho uvěznění v dějinách. (s. 83)

Společnost v člověku

Výsledkem socializace je, že společenský svět je dítětem internalizován. Tentýž proces, i když snad kvalitativně slabší, probíhá pokaždé, když dospělý vstupuje do nového sociálního spojení nebo do nové sociální skupiny. Společnost není pak jen něčím vnějším v Durkheimově smyslu, nýbrž něčím co existuje jako část našeho nejnaternějšího bytí. Pouze pochopení internalizace dává smysl neuvěřitelnému faktu, že velice vnější kontrola působí nejčastěji na většinu lidí ve společnosti. Společnost nejen kontroluje naše chování, ale vytváří naši totožnost, naše myšlenky a naše city. Struktury společnosti se stávají strukturami našeho vlastního svědomí. Naše zajetí ve společnosti není ani tak zavedeno násilím, nýbrž tajným dorozuměním. Někdy jsme skutečně nuceni, abychom se podřídili. Mnohem častěji jsme polapeni svou sociální povahou. Stěny našeho vězení existovaly předtím, než jsme se objevili na scéně, my je však znovu vytváříme, dostáváme se do zajetí svým vlastním přičiněním. (s.105- 106)

Společnost nás určuje, ale je zase určována námi. Potřebujeme uznání společnosti, abychom byli lidmi, měli o sobě představu, totožnost. Společnost však potřebuje uznání mnoha lidí, jako jsme my, aby existovala. (s.112)

Lidé mohou ve skutečnosti říci ne společnosti a také to často dělají, když nastoupí tuto cestu může to mít pro ně velmi nepříjemné následky. Tvrzení "musím" je klamné téměř v každé sociální situaci. Můžeme na tento problém aplikovat to, co Jean Paul Sartre nazval falešnou vírou. Falešná víra znamená vydávat něco za nutné, co je ve skutečnosti dobrovolné. Falešná víra je tak útekem od svobody, je to nepoctivá vytáčka z "muk volby". Každý člověk, který říká "nemám žádnou volbu" když se odvolává na požadavky své sociální role, se podílí na falešné víře. (s.122 - 123)

Společnost nám poskytuje teplé, přiměřeně útulné jeskyně, v nichž se můžeme shluknout a bít na bubny, které zahánění vyjící hyeny temnoty, která nás obklopuje. Extáze je akt, v němž vykročujeme z jeskyně sami, abychom čelili noci. (s.128)

Na rozdíl od loutek máme možnost se v našem pohybu zastavit, ohlédnout se a pochopit mechanismus, který námi hýbe. V tomto aktu spočívá první krok ke svobodě. A v tomtéž aktu nacházíme závěrečné ospravedlnění sociologie jako humanistické disciplíny. (s.149)

OTÁZKY:

1. Jaké místo v lidském poznání má věda?
2. V čem spočívá sociologická perspektiva?
3. Jsou charakteristiky: člověk ve společnosti a společnost v člověku dvě strany téže mince?